

Мочалов М., Полежаев Д., *Держава Сасанидов 224–653*
ГОДЫ, ISBN 978-5-91678-317-9, ss. 208, Москва 2016

Moczałow M., Poleżajew D., *Dierżawa Sasanidow 224–653 gody*,
Moskwa 2016

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2016.051>

Imperium Sasanidów od wielu lat cieszy się nieustanniejącym zainteresowaniem naukowców z całego świata. Jest badane przez historyków zarówno jako potężny element geopolitycznej układanki Euroazji w okresie późnej starożytności, jak i przez orientalistów zajmujących się historią i kulturą Iranu w okresie poprzedzającym narodziny islamu. Trzeba jednak zauważyć, że monografii poświęconych Imperium Sasanidów jest niezwykle mało, a część z dostępnych dziś prac jest już mocno nieaktualna. Pierwsze ogólne rozważania na temat historii Iranu w okresie preislamskim podejmowali badacze w XIX wieku. Fundamentalne znaczenie miały prace Rawlinsona i Voux¹. Wraz z rozwojem badań archeologicznych prowadzonych w Iranie w latach trzydziestych i czterdziestych XX wieku wzrastało zainteresowanie potężną monarchią potomków Sasana. Pokłosiem tych badań była cytowana wielokrotnie przez badaczy na całym świecie praca Christiansena². Kolejne monografie Iranu Sasanidów pojawiły się dopiero w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku: była to praca Freya, trzeci tom monumentalnej historii Iranu wydany przez uniwersytet w Cambridge

¹ G. Rawlinson, *The Seven Great Monarchies of the Ancient Eastern World or the History, Geography, and Antiquities of Chaldaea, Assyria, Babylon, Media, Persia, Parthia, Sassania or New Persian Empire*, vol. 3 New York 1875, W. S. W. Vaux, *Ancient history from the monuments. Persia, from the earliest period to the Arab conquest*, London 1884.

² A. Christiansen, *L'Iran sous les Sassanides*, Copenhagen 1944.

i monografia Chegini i Nikitina³. W pierwszej dekadzie XXI wieku monografię historii Iranu Sasanidów napisał Daryee⁴.

Praca Moczalowa i Polieźajewa jest syntetyczną próbą prezentacji historii Iranu tego okresu. Książka wydana przez wydawnictwo „Łomonosow” w serii monografii „Historia/Geografia/Etnografia” prezentuje niezwykle zwięzły obraz dziejów państwa Sasanidów. Zachęca odbiorcę prostym językiem, liniową narracją, pozbawioną rozdziałów problemowych, i znakomitym doбором fragmentów źródeł zaprezentowanych w formie aneksu. Autorzy nie uniknęli drobnych błędów, które nie obniżają jednak wartości poznawczej pracy.

Michaił Moczalow jest filologiem i historykiem zainteresowanym Bliskim Wschodem w starożytności. Jego dotychczasowe zainteresowania badawcze skupiały się na rozwoju i upadku monarchii nowoasyryjskiej, której poświęcił dotychczas dwie książki⁵. Moczalow stara się w swoich pracach koncentrować na historii politycznej starożytnych mocarstw. Dla historyka Dimitra Polieźajewa „Держава Сасанидов 224–653 годы” jest naukowym debiutem.

Praca rosyjskich historyków została podzielona na osiem rozdziałów: Ардашир I, Шапур I, Меж двумя Шапурами. Империя в 272–309 годах, Шапур II Великий – долгожитель при власти, Военный кулак Сасанидов, Сасанидская держава в 379–498 годах, Золотая эпоха, Упадок и гибель Сасанидского Ирана (Ardaszir I, Szapur II, Między dwoma Szapurami. Imperium w latach 272–309, Szapur II Wielki – długowieczny u steru władzy, Sasanidzki arsenał, Państwo Sasanidów w latach 379–498, Złoty wiek, Upadek Imperium Sasanidów). Treść poszczególnych partii pracy jest adekwatna do tytułów. Jako dodatki autorzy zamieścili tabelę bitew, które stoczyły wojska Iranu. Tabela objaśnia czytelnikowi: który z Królów stoczył bitwę, w jakim miejscu, w którym roku, z którym z ościennych władców i jaki był jej rezultat. Kolejnym aneksem jest zbiór fragmentów

³ R. Frye, *The History of Ancient Iran*, München 1984, *Cambridge History of Iran*, vol. III, ed. E. Yarshater, part 1, Cambridge 1983, N. N. Chegini, A. V. Nikitin, *Sasanian Iran*, Paris 1996.

⁴ T. Daryaei, *Sasanian Persia: rise and fall of the empire*, London 2009.

⁵ М. Мочалов, *ДРЕВНЯЯ АССИРИЯ*, Москва 2014; М. Мочалов, *Ассирийская держава. От города–государства–империи*, Москва 2014.

źródeł do opisywanych w treści pracy wydarzeń, w którym czytelnik znajdzie między innymi obszerny wypisy z Ammiana Marcellina, Jana z Efezu, biskupa Sebeosa i Ferdousiego.

Książka historyków przedstawia bardzo nowoczesną interpretację dziejów Iranu Sasanidów, przedstawiając treści, które są odzwierciedleniem opinii współczesnych badaczy na różne aspekty jego funkcjonowania. Historycy podkreślają, że Imperium Sasanidów było kontynuacją arsacydzkiego *Imperium Parthicum*, a nie zupełnie nowym tworem geopolitycznym. I tak, zamiast o stosowanym od czasów Rowlinsona *New Persian Empire*, współcześni badacze piszą coraz częściej o *Sasanian-Parthian Confederacy*⁶. Rodziny partyjskiego pochodzenia stanowiły bowiem elitę na dworze królewskim w Ktezyfonie⁷. Badania podkreślają wkład najważniejszych rodów partyjskich Płaskowyżu Irańskiego w rozwój Iranu pod Panowaniem Sasanidów, z czego dwaj rosyjscy autorzy doskonale zdają sobie sprawę. Doskonałym przykładem ich orientacji w obecnym stanie badań jest podkreślanie znaczenia klanów partyjskich w historii Iranu od wybuchu wojny między Ardaszirem I a Artabanem IV w 224 roku. Moczalów i Polieżajew zwracają uwagę na rolę klanu Suren w sukcesie Ardaszira w walce z Arsacydami⁸. Rosyjscy badacze zwracają także uwagę, że partyjskie klany Karin, Suren i Mehran władały ważnymi krajami wchodzącymi w skład sasanidzkiego Iranu: Armenii, Chorastanie i Albanii Kaukaskiej⁹.

Autorzy niezwykle sprawnie opisują skomplikowany okres walk między Iranem a Rzymem w połowie III wieku. Na głębsze zastanowienie zasługuje jednak ich opis traktatu pokojowego między Filipem Arabem (244–249) a Szapurem I (241–272). Mieczałow i Polieżajew bezrefleksyjnie podają za Zonarasem, że poza ogromnym odszkodowaniem finanso-

⁶ P. Poushariati, *Decline and Fall of the Sasanian Empire*, New York 2009, K. Maksymiuk, *Rewiew of: Parvaneh Pourshariati, Decline and Fall of the Sasanian Empire. The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran*, New York 2009. *Upadek państwa perskiego*, Meander: kwartalnik poświęcony kulturze świata starożytnego, 64–67 (2009–2012), s. 300–304.

⁷ K. Maksymiuk, *The Parthian nobility in Xusrō I Anōšīrvān court*, [w:] *Elites in the Ancient World*, red. D. Okoń, P. Briks, vol. 2, Szczecin 2015, p. 189–198.

⁸ М. Мочалов, Д. Полежаев, *op. cit.*, s. 13.

⁹ *Ibidem*, s. 14.

wym Rzym zgodził się na włączenie części Armenii i północnej części Mezopotamii do Iranu¹⁰. Nie można tego twierdzenia uznać za uzasadnione. O cesji terytorialnej na rzecz Iranu, poza Zonarasem, nie pisze żadne źródło zachodnie, a Szapur w inskrypcji z Farsu zwanej *Res Geste Divii Saporii* nie wspomina ani słowem o odbiciu Rzymianom dziedzictwa jego przodków¹¹. Dla Sasanidów odzyskanie kontroli nad Armenią, Łazyką i Iberią oraz prowincjami północnej Mezopotamii było celem strategicznym. Pozwalało bowiem na kontrolę krajów formalnie wciąż rządzonych przez Arsacydów, a wchodzących kulturowo w skład *Eranszarhu*. Kwestia odzyskania satrapii Mezopotamskich wydartych Arsacydom przez Sewerów była podejmowana niemal we wszystkich operacjach ofensywnych prowadzonych przez królów Iranu w III wieku i w pierwszej połowie IV wieku. Należy wątpić, że Szapur I nie opisałby takiego sukcesu, gdyby faktycznie miał on miejsce¹².

Kolejną kwestią, która wymaga komentarza, jest poruszona przez autorów kwestia wyprawy cesarza Karusa (282–283). Jest to wyprawa o szczególnym znaczeniu dla historii relacji Cesarstwa z Iranem w III wieku, ponieważ była jedyną, która zakończyła się dla *Imperium Romanum* sukcesem, za który życiem zapłacił głównodowodzący armią Rzymian – cesarz Karus. Autorzy już we wstępie zaznaczają, że chcą jej poświęcić uwagę i poruszyć zagadkową śmierć władcy pytając: *Например что же все-таки случилось с победоносным императором Каром в палатке под Ктесифоном?*¹³. Niestety, autorzy poświęcili tej wojnie zdecydowanie zbyt mało miejsca, nie siląc się na próby wyjaśnienia przyczyny katastrofy tej ekspedycji. Autorzy nie podejmują także starań mających na celu wyjaśnienie przyczyn zgonu cesarza. Porażenie piorunem, które zgodnie powtarzają po sobie autorzy z epoki, jest jednym ze stałych elementów tradycji historycznej III i IV wieku. Nie-

¹⁰ M. Мочалов, Д. Полежаев, op. cit., s. 28–29.

¹¹ Zonaras XII, 19.

¹² O traktacie pokojowym Filipa i Szapura zob. B. Dignas, E. Winter, *Rome and Persia in late antiquity: Neighbors and rivals*, Cambridge 2007, s. 119–122; K. Maksymiuk, *Pogranicze persko-rzymskie w działaniach Husrowa I Anuszirwana (531–579). Geneza problemów polityczno-religijnych w relacjach Iranu i Rzymu w okresie sasanidzkim*, Siedlce 2011, s. 40; T. Sińczak, *Wojny Cesarstwa Rzymskiego w latach 226–363*, Oświęcim 2016, s. 39–41.

¹³ M. Мочалов, Д. Полежаев, op. cit., s. 61–62.

zwykłe zjawiska pogodowe i nieprzewidziane katastrofy charakteryzowały świat, którego mieszkańcy nie mogli zrozumieć zachodzących w nim przemian. Prawdziwość teorii o rażeniu piorunem uznawano za prawdziwą jeszcze w nauce lat trzydziestych minionego wieku¹⁴. Współcześnie badacze dość zgodnie przyznają, że Karus po zdobyciu stolicy Iranu został zamordowany przez własną kadrę oficerską¹⁵. Nieprawdziwa jest informacja, jakoby Numerian, który przejął władzę po ojcu, wycofał się bez rozpoczęcia rozmów pokojowych z Wahramem II¹⁶. Numerian uznał wojnę za zakończoną dopiero po kompromitującej go klęsce pod Karrami w 284 roku i zawrócił do Rzymu, starając się uratować swoją pozycję w państwie¹⁷. Nie jest też pewne, czy mógłby rozpocząć rozmowy pokojowe, ponieważ nie ma pewności, że armią która rozgromiła Rzymian pod Karrami dowodził osobiście Wahram II. Sukcesy Rzymian w Mezopotamii wynikały z rozdzierającej Iran wojny dynastycznej (283–285) między Wahramem II a jego bratem Hormidem królem Sistanu¹⁸. Wahram mógł więc przebywać na innym froncie, a przeciwko Rzymianom wysłać jednego z lojalnych arystokratów. W tabeli bitew, która jest umieszczona jako aneks do książki, nie znajdziemy także żadnej informacji o wojnie z lat 283–284¹⁹.

W części rozdziału poświęconego Szapurowi II (309–379) autorzy podają inne daty bitew podczas walk w Armenii niż w zamieszczonej przez siebie tabeli będącej aneksem do książki. Moczałow i Polieźajew opisują najpierw zdobycie przez sparapeta Mamikoniana obozu Szapura w Atropatenie w 372 roku, a następnie bitwę pod Bagabantą w 373 roku²⁰. W tabeli autorzy podają informację o nierozstrzygniętej bitwie pod Bagabantą i następującej po niej, wygranej przez Armeńczyków, bitwie w obozie perskim

¹⁴ T. Jones, *A Chronological problem: The Date of the Death of Carus*, *The American Journal of Philology*, 1938, vol. 59, p. 341.

¹⁵ H. D. Mayer, *Carus*, [w:] *Lexikon der Alten Welt*, col. 551; D. Potter, *The Roman Empire a t bay AD 180–395*, London 2004, s. 279; J. Roth, *Roman Warfare*, s. 230.

¹⁶ М. Мочалов, Д. Полежаев, op. cit., s. 40.

¹⁷ Zonaras XII, 30; K. Maksymiuk, *Geografia wojen...*, s. 44.

¹⁸ A. Shahbazi, Hormizd Kušanšah, [w:] *Encyklopedia Iranica*, <http://www.iranica-online.org/articles/hormozd-kusansah>, dostęp dnia: 24 IV 2015.

¹⁹ М. Мочалов, Д. Полежаев, op. cit., s. 162.

²⁰ Ibidem, s 6.

w Atropatenie. Obie bitwy miały mieć miejsce w 373 roku²¹. Należy zwrócić uwagę na nieprawidłową kolejność wydarzeń w tabeli. Sparapet Muszatak z klanu Mamikonianów faktycznie zniszczył wojska Szapura i wziął do niewoli cały jego harem w obozie w Atropatenie w 372 roku²². Bitwa pod Bagabantą lub Wagabantą miała natomiast miejsce latem 373 roku. Następujące po sobie kolejne szarże konnicy irańskiej zostały powstrzymane przez legiony rzymskie, które jednak nie rozbiły wojsk Szapura, ponieważ cesarz Walens (364–378) surowo zabronił wdawania się w pościg za uciekającymi i podejmowania działań zaczepnych wobec Irańczyków, aby nie prowokować Szapura do zerwania traktatu pokojowego z 11 VII 363 roku²³.

Książka została wydana w estetyczny sposób, niestety autorzy nie zaplanowali wzbogacenia jej o mapy. I tak czytelnik jest zdany tylko na opisy zasięgu terytorialnego Iranu w poszczególnych okresach. A trzeba zauważyć, że granice Imperium Sasanidów zmieniały się na przestrzeni prawie pół tysiąca lat niezwykle dynamicznie. Zwłaszcza w pierwszym i ostatnim okresie funkcjonowania monarchii Sasanidów granice Iranu zmieniały się intensywnie, gdy Ardaszir walczył z państwami ościennymi popierającymi Arsacydów w latach dwudziestych III wieku i gdy Chosroes II podbijał Bliski Wschód po śmierci cesarza Maurycjusza w 602 roku.

Podsumowując, książka dwóch rosyjskich historyków jest znakomitą wprowadzeniem do historii Iranu w okresie monarchii Sasanidów. Mimo drobnych potknięć faktograficznych pełni rolę krótkiego przewodnika po historii Bliskiego Wschodu w okresie poprzedzającym nastanie islamu. Mały format, przystępny język autorów, oszczędnie stosowany aparat naukowy – przeniesiony niemal w całości na koniec książki – są to niewątpliwe zalety zarówno dla czytelnika niezwiązanego z pracą naukową, jak i dla studentów. Bibliografia pracy jest ważną wskazówką dla polskiego odbiorcy. Pozostaje mieć nadzieję, że synteza zostanie również wydana w naszym kraju i stanie się pomocą naukową dla studentów i opracowaniem wprowadzającym dla osób zainteresowanych starożytnym orientem.

²¹ Ibidem, s. 162.

²² Faustus Buzand, V, 2.

²³ Ammianus Marcellinus, XXIX, 1, 1.

Państwo Sasanidów wciąż wymaga nowych badań, ponieważ – jak zauważają w podsumowaniu autorzy – było aktywne na arenie międzynarodowej od chwili swych narodzin i stanowiło jedno z centrów późnoantycznego świata.

Tomasz Sińczak (Toruń)

